

שאלה כא – מפני מה צמים ביום צום גדליה (ג' תשרי)

תשובה: יהודי שהוא צם ואינו מבין מפני מה, אינו דומה לאדם אחר שהוא צם ומבין סיבה והסבר למה? כי הראשון אמנם קיים מצות חז"ל אבל הפיק תועלת-מיידית מועטת [אע"פ שללא ספק עשה מצוה]. והשני הרויח תיקון מחשבותיו, תועלת לנפשו וחינוך שיבנה את אישיותו.

מפני מה צמים? עונה הרמב"ם (הלכות תעניות, תחילת פרק חמישי):

(א) יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן **כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה**, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות; שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כ"ו) 'וְהִתְוַדַּדְתָּ אֶת עֲוֹנֶיךָ וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתֶיךָ וְגו'.

(ב) ואלו הן: יום שלישי בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם **ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם [=לגמור ולהשלים] גלותן**; ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק; ושבעה עשר בתמוז - וחמשה דברים אירעו בו. נשתברו הלוחות [=בימי משה רבינו], ובטל התמיד מבית ראשון, והובקעה [חומת] ירושלים בחורבן שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל [המקדש]:

(ג) ותשעה באב. וחמשה דברים אירעו בו. נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשנייה [בית מקדש הראשון וכן בית מקדש השני]. ונלכדה עיר גדולה וּבִיתָר שמה. והיו בה אלפים ורבבות מישראל, והיה להם מלך גדול [=בר כוכבא] ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו כולם. והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו לקיים (ירמיהו כ"ו) 'ציון שדה תִּחְרַשׁ: עכ"ל.

הרמב"ם, נוסף על גדולתו כמלמד החוקים שעלינו לקיים, לסגן אותם בצורה בהירה, היה גדול מאד כמחנך הדורות. בהרבה מקומות בספרו הוא מוסיף מלים של הדרכה, של התעוררות, של הדרכה, כדי שנקבל תועלת מיידית מהמצוה שאנו מקיימים, וכדי שנעשה המצוה בשלימותה. כלומר לא רק לקיים המצוה בכל אברים שבגופינו, אלא להבין בשכלנו את המשמעות הפנימית של מעשה המצוה, התועלת הנפשית. כלשונו שהבאנו: **כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה.**

מה הוסיף כאן הרמב"ם בענין צום גדליה? הוא לא רק הודיע החיוב לצום ביום זה, אלא הוסיף טעם והסבר. **ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם [=לגמור ולהשלים] גלותן.** מה הסיפור?

נבוכדנצר כאשר כבש את ארץ ישראל וכעונש על מרידתם הגלה את היהודים מארץ הקודש, עדיין השאיר הממונה שלו, נבוזראדן, בישראל "את שארית הפליטה" (ספר מלכים-ב פרק כה פסוק יב): ומדלת הארץ השאיר רב טבחים לְכֹרְמִים וְלְיוֹגְבִים. זאת אומרת לא כיבה לחלוטין את הישוב היהודי. השאיר להם מה שהוא. ולכן מינה עליהם את היהודי גדליה לנהל את עניינם וְלִשְׁקֵם מה שאפשר.

אבל כשהוא נרצח, היהודים שנשארו שם נבהלו פן ינקמו הבבלים ביהודים על שנהרג הנציג היהודי שהבבלים מינו עלינו; ברחו כל היהודים מארץ ישראל. וגם כפו את ירמיה הנביא שירד איתם למצרים, בניגוד לרצונו. [ושם במשך זמן קצר, נהרגו כולם ע"י המצרים- ירמיה מב, טז כן מד, יב-יד]. ובכן יום

מר ונמהר זה מסמל לנו את המכה האחרונה והמכרעת בביטול היישוב היהודי בארץ ישראל. חז"ל (ירושלמי, תענית פ"ד ה"ה) הביאו מסורת כי מאז, משך חמשים ושנים שנה לא דרך רגל יהודי בארץ הקודש. הכל שמם וחרב ללא שיוור כל שהו. ועל זה אנו מצטערים גם בימינו, על ביטול [זמני] של קשר ישראל לארצו.

צריכים להזכיר שוב שיום צום גדליה בא לעורר צער על חולשת קשרנו לארץ ישראל. אילו זכינו להיות צדיקים, אילו זכינו למדות טובות, אילו זכינו לטהרת הלב, היינו כולם (כל כלל ישראל, כולל היהודים בחו"ל שאין להם חשק לבוא לשכון-כבוד בארצנו, וכולל יותר ממליון "יורדים" שהיגרו מארצנו, "יורדים" בגשמיות ויורדים ברוחניות); אילו זכינו לאהבת ארץ מולדת, אהבת ארץ הקודש, ארץ של ה', היינו מתבססים אך ורק בה.

ארץ ישראל נקראת "בית ה'" (רש"י על חולין צב סוף ע"א) וכך היא נקראת בספר הושע (ח, א, ע"פ "דעת מקרא") והיא נקראת "ארץ ה'" (הושע ט, ג). אבל תנאי מותנה, שנלך בדרכי השם, במדותיו של רחום וחנון וכו' איש לרעהו (כך אמרו במדרש תנחומא, ראה, פסקא ח. ראה אריכותו שם). לכן לעורר בהלבבות, גם לניתוק ישראל מארצו, וגם למעשינו הרעים אז וגם היום, הגורמים לזה, ייסדו חז"ל יום צום זה.